

İnsan ve Sosyal Bilimler Dergisi

ISSN 2667-4343

Military Music in Pre-Islamic Turks

Yüksel Pirgon¹

Süleyman Demirel University, Fine Arts Faculty, Department of Musicology

ABSTRACT

Each nation has an understanding of music shaped by its own cultural accumulation, and these music finds a presence in a quality that reflects the characteristics of the nation it represents. In the Turks, music was not only used in social and religious phenomena, but also became a state tradition from the past to the present, finding a place in the military field. Looking at the “Köktürk” inscriptions, which are considered the oldest Turkish sources, it is clear that there is a developed military music tradition in the Turks. Military music, which at first showed its existence in a fairly simple structure, eventually reached a more organized and institutional dimension, and it began to be used in different forms for different purposes in wars quite functionally. In this descriptive study, which is based on a literature review, it is aimed to examine the military musical tradition in the Turks before Islam.

Keywords: Pre-islamic, Turkish military music, tug team, Huns, Gokturks, Uighurs

Review Article

Received:
25.01.2021
Revision received:
23.02.2021
Accepted:
03.03.2021
Published online:
30.05.2021

¹ Corresponding author:
Assoc. Prof.
ypirgon@hotmail.com
Orcid: 0000-0002-6773-2930

İslâmiyet Öncesi Türklerde Askeri Müzik

Yüksel Pirgon¹

Süleyman Demirel Üniversitesi, Güzel Sanatlar Fakültesi, Müzikoloji Bölümü

ÖZ

Derleme Makale

Her ulusun kendi kültürel birikiminin şekillendirdiği bir müzik anlayışı vardır ve bu müzikler temsil ettiği ulusun karakteristik özelliklerini yansıtır bir nitelikte varlık bulur. Türk medeniyetlerinde müzik, çok eskilere dayanan derin bir gelenektir. Türklerde müzik sadece sosyal ve dini olgular içerisinde kullanılmamış aynı zamanda askeri alanda da kendisine yer bularak geçmişten günümüze değin bir devlet geleneği haline gelmiştir. En eski Türk kaynakları olarak kabul edilen Köktürk kitabelerine bakıldığında da Türklerde gelişmiş bir askeri müzik geleneğinin mevcut olduğu net bir şekilde görülmektedir. İlk başlarda oldukça sade bir yapıda varlığını gösteren askeri müzik, zamanla daha organize ve kurumsal bir boyuta ulaşmış, savaşlarda oldukça fonksiyonel olarak farklı amaçlar için farklı biçimlerde kullanılmaya başlanmıştır. Literatür taramasına dayalı olan bu betimsel çalışmada, İslâmiyetten önce Türklerde askeri müzik geleneğinin incelenmesi hedeflenmiştir.

Alınma Tarihi:25.01.2021
Düzeltilmiş Hali
Alınma Tarihi: 23.02.2021
Kabul Edilme Tarihi: 03.03.2021
Çevrimiçi Yayınlanma Tarihi:30. 05.2021

Anahtar Kelimeler: İslâmiyet öncesi, Türk askeri müziği, tuğ takımı, Hunlar, Göktürkler, Uygurlar

¹ Sorumlu yazar iletişim bilgileri:

Doç. Dr.

ypirgon@hotmail.com

Orcid: 0000-0002-6773-2930

Giriş

Eski çağlardan günümüze değin dünya tarihinde varlık göstermiş bütün medeniyetler gerek kendilerini savunmak gerekse güçlerini arttırmak için bir çok kez savaşmak durumunda kalmışlardır. Savaşta üstünlük elde edebilmek ve farklılık yaratabilmek adına bir çok stratejiler geliştirilmiştir. Bu stratejilerden birisi de askeri müzik olarak karşımıza çıkmaktadır. Askeri müzik, işlevsel olarak kullanıldığı takdirde karşı tarafın ordularına karşı her zaman bir avantaj unsuru olmuştur. Genel anlamda askeri müziğin en birincil kullanım amacı; kendi ordularının motivasyonunu arttırırken, düşman ordularını ürkütüp, öz güvenlerini olumsuz yönde etkilemek olarak karşımıza çıkmaktadır. İkincil amaç olarak ise; ordu içerisinde stratejik hamlelerde iletişimi sağlamak, düzeni ve dinamizmi savaş bitimine değin korumaktır.

İlkçağ medeniyetlerinde askeri musikinin varlığı türlü ikonografik resimlerle sabittir. Firavunların Mısır'ın ordusunda bir nevi kısa borular çalan bölükler bulundurduğu; Sümerlerin ise büyük davullar kullandıkları bilinmektedir. Fakat davul, zurna, boru ve zil gibi aletleri takım halinde kullanan ve bu takımları resmi törenler ve orduda kullanan medeniyetin başlangıçta Orta Asya olduğunu düşündüren tarihi kayıtlar mevcuttur. Orta Asya'dan getirilme aletlerle milattan iki yüz yıl önce böyle bir takımın Çin'de kurulduğu Çin kaynaklarında mevcuttur. Askeri müziği güney ve batıya doğru erkenden yayanlar da Türkistanlılar olmuştur (Gazimihal, 1955, s.1). Bu bilgiler bize ilkçağ medeniyetlerinde askeri müziğin en gelişmiş ve etkili halinin kullanıldığı coğrafyanın Orta Asya olduğunu düşündürmektedir.

Yaklaşık beş bin yıldır dünya coğrafyasının önemli bir kısmında hüküm süren Türkler, iki bin yılı aşkın bir devlet geçmişine sahiptir. Bu süreç içinde Türkler, ayak bastığı topraklarda kültürel izler bırakmış, birlikte yaşadığı medeniyetlerle kültürel etkileşimde bulunmuştur (Çağlak ve Filiz, 2018, s.30). Bu etkileşim, Türklerin bir çok kültürel alanlarını etkilemesinin yanı sıra, müzik kültürlerinin de şekillenmesine vesile olmuştur. Şekillenen müzik kültürü, doğal olarak askeri müzik biçimini de etkilemiş ve günümüze değin farklı süreçlerin yarattığı etkiler sonucu değişen ve gelişen bir askeri müzik geleneği ortaya çıkmıştır.

Türk kültür tarihi incelendiğinde, bu sürecin başlangıcı olarak Altay dönemine kadar inildiği ve Altay dağlarının güneybatı eteklerinde Türk kültürünün ilk oluşumlarının izlerine rastlandığı bilinmektedir (Kaya, 2012, s.95). Böylesine köklü bir geçmişe sahip Türkler var oldukları andan günümüze değin kültürleri içerisinde müziği, gerek günlük yaşantılarında, gerek sosyal olayların ifadesinde gerek dini alanlarda gerekse resmi ve askeri olaylarda sıklıkla ve etkili bir biçimde kullanmışlardır.

Türklerin ataları, zamanla tapınma ve büyüün yanı sıra, savaş, eğlence ve dinlence gibi aktivitelerde de müzikten yararlandılar. Bütün bu süreç sonunda yeterli birikimin oluşması ve birey, toplum, devlet yaşamının gelişmesiyle birlikte tapınma ve büyü amacı gütmeyen, askeri ve sivil amaçlı müzikler de oluşup gelişmeye başladı (Uçan, 2000, s.18). Tarih boyunca Türklerde müzik yalnızca zevk, neşe, eğlence ve hüznün ifadesi olarak değil, devlet-millet birliğini oluşturan, halkı uyaran, savaşta orduya milli duygular veren, yürüyüş ve hareket düzenleyen; dini bakımdan ise iyi ruhları çağıran, kötü ruhları kovan bir kültür ve gelenek sembolü olarak karşımıza çıkmaktadır (Ögel, 1987, s.4-5). Bu anlatılanlar çerçevesinde Türklerin var oldukları andan itibaren müziği yaşamlarının her alanlarında kullandıkları görülmektedir. Müziğin askeri müzik hariç diğer alanlarda kullanımları diğer medeniyetlerle çoğunlukla aynı özelliklerde olsa da askeri müzikte durum tam olarak böyle değildir. Diğer medeniyetlere göre Türklerde daha erken dönemlerde işlevsel bir şekilde kullanılmaya başlanan askeri müzik, etkililiği ve faydaları görüldükçe diğer milletler tarafından da kullanılmaya ve yaygınlaşmaya başlanmıştır. Askeri müziği komşu coğrafyalara yayanların Türkler olduğu bilinmektedir. Orta zamanda Hindistan, Irak, Mısır ve Anadolu'nun saray ve ordularında benzer müzik takımları kurulmuştu. Türlü kültürel iletişimler sayesinde askeri müzik geleneği Endülüs'e kadar yayılmıştır (Gazimihal, 1955, s.1).

Türklerde “Askeri Müzik”in, askerliğin ilk kuruluş yıllarından başladığı, en eski Türk Kitabesi olan Orhun (KÖKTÜRK) kitabelerinden anlaşılmaktadır. Kaşgarlı Mahmûd’un “Divan-u Lügat-it Türk” adlı eserinden de Türklerin savaşlarda musiki kullandıklarını, davul ve borular kullandığını öğreniyoruz (Üngör, 1965, s. 10).

Türklerin tarihleri boyunca öne çıkan en önemli özelliklerinden biri ordu-millet, asker-ulus olma niteliğidir (Baba, 2009, s. 11). Asker-ulus/ordu-millet/ulus-devlet-ordu olma felsefesinden hareketle savaşçı bir toplum oldukları net bir şekilde bilinen Türkler, hemen hemen her alanda kullandıkları müziği askeri geleneklerinin de merkezine yerleştirip yüzyıllar boyu etkili ve işlevsel bir şekilde kullanmışlardır. Özellikle Osmanlı döneminde bu etkililik ve işlevsellik, kazandığı kurumsal yapıyla beraber son noktasına erişmiştir.

Türkler asker millet özelliğine sahip olmalarından dolayı tarihin her döneminde ordularına büyük özen göstermişlerdir. Diğer ordulara üstünlük sağlamak amacıyla ise Büyük Hun İmparatorluğu’ndan itibaren çeşitli savaş, taktik, teknik ve stratejiler geliştirmişlerdir. Bunun yanı sıra askerin maneviyatını güçlendirmek ve savaş kabiliyetini artırmak gayesiyle askeri müziğe de ayrıca önem vermişlerdir (Güner 2007, s. 101). Türklerde askeri müzik devlet ve ordunun gücünün sembolünün olmasının dışında işlevsel ve etkili bir savaş aleti gibi kullanılmıştır. Türklerde askeri müzik bir ordu unsuru olarak görülmüş adeta bir silah gibi kullanılmıştır. Askeri müziğin dinamik ve coşkulu tesirinin verdiği şevk ile düşmanın üzerine daha fazla bir motivasyon ve öz güven ile gidilmiştir. Kendi ordusuna şevk ve öz güven veren bu müzik, düşman ordusuna da tam tersi bir tesirde bulunmuş, korku unsuru olmuş ve motivasyonlarını düşürmüştür (Pirgon, 2014, s. 65).

Hunlardan beri Türk savaş tekniğinin vazgeçilmez unsuru olan askeri müziğin amacı çok uzaklardan duyulan ve gitgide yaklaşan gök gürültüsüne benzer bir müziğin sesiyle düşmanın moralini bozup savaşacak güç bırakmamak, düşmanı teslim almak suretiyle savaşı en kısa zamanda bitirmek ve böylece kısmen de olsa insan kıyımını önlemektir (Tanrıkorur, 2005, s. 22).

Türklerde askeri müziğin kullanım amaçları her dönemde ve kurulan her devlette çoğunlukla ortak yaklaşımlar doğrultusunda gelişmiş ve işlevselliğini kazanmıştır. Bu yaklaşımlar; kendi ordularının özgüven ve motivasyonlarını yükseltirken, düşman ordusunun motivasyonunu düşürerek geri çekilmelerine teşvik edip, insan kıyımının önüne geçmek; herhangi bir kargaşa olmaması açısından ordunun yürüyüş ritmini belirlemek; saldırı emrini, geri çekilme emrini, farklı stratejileri ya da savaşın bittiğini duyurmak, orduyu her daim belli bir dinamizm içerisinde tutmak, tehlikeli ve şüpheli durumları haber vermek ve nöbetçilerin uyumaması ve dikkatlerinin dağılması için belirli zamanlarda uyarıcı konumunda olmak şeklinde özetlenebilir.

Türklerde askeri müzik farklı zaman dilimlerinde farklı şekillerde adlandırılmıştır. İslâmiyet öncesinde tuğ takımı adı ile anılan askeri müzik toplulukları, Karahanlılar devrinden başlayarak Osmanlılara kadar “nevbethane” olarak adlandırılmıştır. Osmanlılarla birlikte “mehter” adını alan bu oluşum, en görkemli dönemini bu çağda yaşamıştır (Göher Vural ve Solmaz, 2018, s. 44).

Bu çalışmada İslâmiyet öncesi kurulan Türk Devletleri’nde etkin ve sistematik bir şekilde kullanılan askeri müzik olgusunun Hunlar, Göktürkler ve Uygurlar dönemi çerçevesi içerisinde incelenmesi hedeflenmiştir. Bunun yanı sıra yine İslâmiyet öncesi Türk askeri müziğinde kutsal semboller olarak karşımıza çıkan tuğ (bayrak-sancak) ve davul kavramlarının incelenmesi hedeflenmiştir.

Yöntem

Bu çalışma, var olan durumu ortaya koymak üzere yapılandırılmış betimsel bir araştırma modelidir. Araştırmanın işleyişinde nitel araştırma yöntemlerinden tarama modeli kullanılarak elde edilen veriler betimlenmiş ve sunulmuştur. Bu çerçevede ortaya konulmak

istenen durum ile ilgili verilere literatür taraması yöntemi ile ulaşılmış ve elde edilen veriler ortaya konulmak istenen konular çerçevesinde alt başlıklar oluşturularak sunulmuştur.

Bulgular ve Yorum

Tuğ Müziği

Tuğ, at kuyruğu bağlanmış ve ucuna da altın yaldızlı top geçirilmiş mızrak gibi görünen bir sembolün adıdır (Türkmen, 2009, s. 50). Orta çağ uygarlığında Batı'da egemenlik sembolü olan flama ve taçların Doğu'daki karşılığı tuğ (bayrak-sancak) ve davul olmuştur (Güner, 2007, s. 102). Tuğ ya da Batı Medeniyetlerindeki adı ile sancak, devletler için önemli bir sembol niteliğinde idi. Ait olduğu devletin, beyliğin ya da hanedanın bir nevi kutsal bir kimiği ve sembolüydü. Savaşlarda askerlerin canları pahasına korumakla yükümlü oldukları tuğ ya da sancak düşmanın eline geçtiği vakit savaş kaybedilmiş sayılırdı. Tuğlar Orta Asya'da Türk hükümdarlarının en belirgin bağımsızlık simgeleriydi. İslâmiyet öncesi tuğların tepesinde altından yapılmış bir kurt başı sembolü takılırdı (Kafesoğlu, 1995, s. 342).

Şekil 1. İslâmiyet Öncesi Türklerde Tuğ

Türklerde davul da, tuğ kadar kutsal bir obje olarak karşımıza çıkmaktadır. Türkler, tuğun altında diğer tüm askeri müzik enstrümanlarının kullanılmasını saygın bir konuma yerleştirmişler ve bu duruma "Nevbet Töreni" adını vermişlerdir. Kimi tarihçilere göre nevbet törenleri dinsel amaçlı olarak da değerlendirilmiştir. Nevbet geleneği ilk olarak Hun Türklerinde varlığını göstermiş ve en bilindik örneklerinden birisi de Şaman davulunun çalınması şeklinde görülmüştür. Türk kültüründe önemli bir yere sahip olan nevbet anlayışı bir uyandırma, uyarma, haber verme, ibreti âlem ve zaman ayırımının ifadesidir (Zekai 1991, s. 70).

Türklerde askeri müziğin başlıca unsuru olan davul bir çok sosyal alanda kullanıldığı gibi, gerek devlet törenlerinin gerçekleştirilmesinde gerekse savaşlarda son derece etkin bir şekilde kullanılmıştır. Davul ile devletin varlığı, bütünlüğü, bağımsızlığı ve gücü temsil edilirdi. Aynı zamanlarda günlük hayattada hükümdar fermanlarının ahaliye duyurulmasından, dini merasimlerden, en basit şenliklere kadar; bir çok alanda işlevsel olarak da kullanılan vazgeçilmez bir unsurdur.

Türklerde davul dövmek her zaman şeref olmuştur. Aynı zamanda davul bir savaş aletidir. Bazen ölüm, zafer, yenilgi gibi olayları ilan eden bir haber aracı bazen de bir yetki

belgesi olmuştur (Yıldız, 1992, s. 3). Davul vurmak Türklerde kutsal bir olaydı. Hangi amaçla vurulursa vurulsun törensel bir yaklaşımla icra edilir ve sesi her işitildiğinde ahali dikkat kesilirdi.

Davul genellikle tuğ ile beraber bulunurdu ve tuğ gibi sembolik anlamı oldukça kuvvetliydi. Devletlerin ya da beyliklerin birbirlerini tanıma imârelerinden birisi de, tanınan devlete ya da beyliğe, tanıyan devletin hükümdarı tarafından tuğ ve davul gönderilmesiydi. Davul ve tuğ eski Türk devletlerinde bağımsızlık ve yetki belgesi olarak kabul edilmekteydi. Eski Türk hükümdarları, yeni göreve gelen beyleri ve komutanlarına, belirli bir miktarda tuğ gönderirlerdi. Bu nedenle “Üç tuğ Türk kavmi” gibi deyimler Çin ve Türk kaynaklarında sıklıkla geçen bilgiler olarak karşımıza çıkmaktadır. Türk hükümdarından tuğ almış olan boylar, bunları diğer boylara karşı bir üstünlük ve ayrıcalık sebebi olarak kullanmışlardır. (Altınölçek, 2015, s. 244).

Şekil 2. İslâmiyet Öncesi Türklerde Davul

Hakanlık otağının önünde her zaman hazır bulunan sancak ve davul Türk devletlerinin tümünde vazgeçilmez bir semboldür. İnanışa göre; sancak, devletin yüceliğini, davul ise bu yüceliği oluşturan halkın birlik ve bütünlüğünü temsil eder. (Ögel, 1987, s. 21-40). Askeri müziğin en köklü ve kullanım menşei en eski zamanlara dayanan çalgısı davuldur. Davul, eski Türklerde hâkimiyet ve kudret alametlerinden birisidir (Türkmen 2009, s.50). Cengiz Han da gece nöbetçilerine verdiği emirlerde, hakanlık otağı önünde tuğ ve davulların korunmasını emrediyordu. Yani tuğ ile davul, birbirinden ayrılmayan devlet sembolleri olarak kabul edilirdi (Altınölçek, 2014, s. 1114).

Eski Türkler için kutsal sayılan tuğ ile davul bir bütün durumdaydı ve tuğun açığa çıkartılıp dalgalandırılması bir savaş habercisi olarak görülürdü (Mahmûd, 2005, s.589). Savaş sırasında bu davulların çalmaya başlanması, savaşın da başladığı anlamına geliyor ve en çetrefilli çatışmalar, tuğun altında ve davulun yanında gerçekleşiyordu. Davul ve tuğun düşman eline geçmesi, devletin en önemli simgelerinin ya da onu var eden değerlerin ve savaşın kaybedilmesi anlamına geliyordu. Ayrıca bir zaferin arkasından çalınan davul, zaferi duyurmanın da aracı olabiliyorken, bir ölüm ya da kötü haberin ardından çalınan davul da yaşanan yasin duyurulması anlamına gelebiliyordu (Elbaş, 2017, s. 137).

İslâmiyet'ten önceki Türk devletlerinde han, hakan, kağan, tanhü, şanyü, ve ilteber gibi çok çeşitli unvanlar alan hükümdarların alâmetleri arasında; örgin (taht), otağ (hakan çadırı), tuğ (sancak), kotuz (sorguç) ile birlikte davul da bulunuyordu (Çandarlıoğlu, 2003, s. 96). Tüm bu anlatılanlar çerçevesinde tuğ ve davulun Türk medeniyetlerinde devlet olma alametlerinin

başlıcaları olduğu net bir şekilde ifade edilir. Tuğun genellikle davulla beraber bulunması zamanla “tuğ müziği” ya da “tuğ takımı” kavramlarının doğmasına neden olmuştur.

Türklerde tuğ sadece yalın bir sancak anlamını taşımazdı. Davulla beraber bir bütün olarak anılmaya başlamasının da etkisi ile tuğ, zamanla askeri müziği de çağrıştırmaya başlamıştır. Hunlar, Göktürkler ve Uygurlarda askeri müzik, tuğ müziği olarak adlandırılmaktadır. (Altınölçek, 2015, s. 244).

Tuğ kelimesi çalgı takımı anlamını da taşımakta olup Türk askeri müziğinin ilk adıdır. Tuğ takımlarının kat sayısı hükümdarın gücünü sembolize ederdi. Hükümdar üç tane tuğ kullanıyorsa tuğ takımı da üç katlı olurdu. Ayrıca Türklerde büyük komutanlara, devlet adamlarına ve hükümdar eşlerine de davul ile tuğ verilirdi. (Altınölçek, 2015, s. 244). Tuğ takımlarında kat sayısı, kullanılan çalgı sayısına eşit idi. Yani üç katlı bir tuğ takımında, üç adet çalgı bulunurdu. Hükümdara ait tuğ takımının kat sayısını diğer devlet adamlarının ve komutanların tuğ takımlarının kat sayısı asla geçemezdi. Yani Türklerde her dönem en yüksek tuğ takımı kat sayısı her zaman hükümdarlarda olmuştur.

Tuğ çaldırma eylemi, bir savaş alameti olarak kabul edilir, savaşa giderken ve savaştan gelirken çalınırdı. Davul sesleri, savaş alanlarında bir güç ve gövde gösterisi sergileyerek düşmanın ürkmeye sebep olurdu (Kaya, 2012, s. 96). Böylece ordunun morali yükselir, düşmanın motivasyonunu düşmesi sağlanır ve bu şekilde düşmanın geri çekilme olasılığı artırılarak nispeten insan kıyımının önüne geçilmesinin yanı sıra, düşman ordularına üstünlük sağlanarak avantajlı bir konuma geçilmesi hedeflenirdi.

“Savaş alametleri”, eski Türk devletlerinin sembolleri arasında en önde gelen işaretlerdendi ve bu alametler birer savaş aleti gibi kullanılırlardı. Tuğlar savaşta, ordu düzeyindeki birliklerin yerlerini ve hareketlerini gösterirlerdi. Tuğ takımı içerisindeki davullar, ordunun hareketine bir düzen verirlerdi. Hükümdarın yanında duran ve onun komutlarına göre vurulan “hakani kös” ise ordunun hareketlerini yönlendirirdi (Ögel, 1987, s. 19). Köş çalgısı, davulun oldukça büyük bir formunda olan vurmali bir çalgıdır. Bu nedenle savaşlarda filler veya develer yardımı ile taşındığı bilinmektedir. Oldukça güçlü bir sesi olan köş çalgısının sesinin gök gürültüsü gibi ürktücü bir şekilde kilometrelerce öteden duyulduğu ve bu vesile ile ordu henüz görüş açısı içerisinde girmeden düşmanı korkuttuğu bilinmektedir.

Hunlarda Askeri Müzik

Yaklaşık M.Ö. 4. yy.’da kurulan ve tarihte bilinen ilk Türk devleti olan Büyük Hun Devleti, aynı zamanda bilinen ilk askeri müzik topluluğu olan tuğ takımını da oluşturan devlet olarak bilinmektedir. (Anadol ve ark. 2007, s. 630).

Hunlar döneminde müzik her yönüyle devlet ve toplum yaşamının en başta gelen unsurlarından biriydi. Hunların resmi ve dini çalgısı olan davul hem devletin varlık, bağımsızlık ve egemenlik simgelerinden biri, hem de tuğ takımları ile Şaman dininin ve din uluları Kam’ların baş çalgısıydı (Uçan, 2000, s. 22). Bu çerçevede davul çalgısının ilk Türk devleti olan Hunlarda gerek dini merasimlerde gerekse devlet işleri içerisinde sıklıkla ve işlevsel bir şekilde kullanılan önemli bir çalgı olduğu ortaya çıkmaktadır. Buradan hareketle davul çalgısının Türk devlet geleneği ve de Türk askeri müzik geleneği içerisinde kullanımının Hunların kuruluş tarihi olan M.Ö. 4. yy.’a denk geldiğini ifade etmek doğru olacaktır.

Şekil 3. Kam Davulu

M.Ö. 209 yılında Mete Han hükümdarlığında ilk düzenli kara ordusunu kuran Hunlar, ordularını cesaretlendirmek ve düşmanı olumsuz etki altına almak için müzikten yararlanmışlardır. Aynı dönemde Çinlilerin de askeri müzik toplulukları bulunmakla birlikte Hunların müzik unsurunu askeri alanda daha etkin olarak kullandıkları bilinmektedir (Çağlak ve Filiz, 2018: 32). Hunlar savaşta çalınan köslere oldukça büyük anlamlar yüklerlerdi ve savaşlarda bu unsuru etkili bir şekilde adeta bir savaş aleti kullanır gibi kullanırlardı. Bu kösleri ilahi güçlerin çaldığına ve seslerinin ise doğüstü bir olay olarak insanların içlerini titrettiğine inanırlardı (Ögel, 1987, s. 20).

Hunlarda savaş öncesi kurulan otağın önünde Hun bayrağı olarak da adlandırabildiğimiz tuğlara kurbanlar verilmiş ve bu esnada ise davullar çalınmıştır. Ordu ilerlerken tuğların hemen arkasında davullar da ilerler ve çalınırdı (Ögel, 1987, s. 99). Buradan, Hunların savaşı kazanmak için uyguladıkları dini ritüellerden biri olan kurban verme eylemini tuğların önünde ve davul eşliğinde yaptıkları ayrıca, ordularının yürüyüş ritmini ve nizamını düzenlemek için davuldan faydalandıkları anlaşılabilir.

Askeri müziğin Hunlarda resmi ve askeri törenler ile savaş ve yürüyüşlerde kullanıldığı, bununla beraber, Hunların savaş naralarının davul sesine karıştığı ve bunun düşman ordusunu korkuttuğu çeşitli kaynaklarda yer almaktadır (Erendil, 1992, s. 15). Bu bilgiler ışığında Hunların düşmanın motivasyonunu olumsuz bir şekilde etkilemek için davulu etkili bir şekilde kullandıkları ve ayrıca resmi törenlerde de davuldan faydalandıkları söylenebilir.

Hun İmparatorluğu dönemindeki askeri müzik “tuğ takımları” ile yapılmaktaydı ve bu topluluğun adı da yine “tuğ takımı” olarak ifade edilirdi. Güncel isimleri ile boru, davul, zil ve kös çalgıları ile tuğ takımı, tıpkı tuğ gibi devlet sembollerinden sayılmaktaydı. Devleti simgeleyen en önemli unsurlar arasında müzik enstrümanlarının da yer alması Türklerde ilk kez Hunlar ile başlamış olan bir gelenektir (Çağlak ve Filiz, 2018, s. 33; Erendil, 1992, s. 15; Anadol ve ark. 2007, s.623).

Bu çerçevede, Hunların askeri müziğinde davulun yanı sıra, boru, zil ve kös çalgılarının da bulunduğu ve bu enstrüman çeşitliliği ile askeri müzik unsurunun gücünün ve etkililiğinin daha da arttırıldığı görülmektedir. Ayrıca Türklerde davulun devlet alametleri arasında yer almasının ilk Hunlar ile başladığı da bilinmektedir.

Şekil 5. Zil

Şekil 6. Kös

Hunların da tıpkı diğer Türk Devletlerinde görüldüğü gibi askeri müziği oldukça etkili bir şekilde kullandığı bilinmektedir. Ayrıca davula doğaüstü bir anlam yükledikleri, bu doğaüstü anlamı davulu törensel bir şekilde kullanarak lehlerine çevirdikleri ve böylece, ordularının motivasyonlarını üst seviyeye ulaştırarak savaşlarda büyük bir avantaj elde ettikleri görülmektedir. Hunlarda sadece savaşlarda değil resmi törenlerde de tuğ takımlarının kullanıldığı bilinmektedir.

Göktürkler’de Askeri Müzik

Tarihte “Türk” adını kendisini tanımlamak için kullanan ilk devlet Göktürklerdir (552-744). Türk kelimesi ilk defa Çin’de Chou sülalesi (557-579) yıllığında, Batıda Bizanslı tarihçi Agathias’ın (ölm. 582) eserinde, Araplarda Cahiliye Devri şairi Nabiga’t-uz Zubyani’nin (ölm. 600) Divan’ında ve Slavlarda 12. asır “İlk Rus Kroniki” nde geçmiştir (Taneri 1993, s. 289). Türk kelimesinin ilk kez zikredilmesi açısından Göktürkler, Türk tarihinde özel bir yere ve öneme sahiptir.

Göktürk döneminde Türk müzik kültürünü temsil edebilecek donanımda ilk Türk müzikçileri yetişmiştir. Bu dönemde 12 perdeli Türk müziği ses sistemi kuramının Göktürklü “Sucup Akarı” (MS.560) tarafından Çinlilere tanıtıldığı bilinmektedir (Budak, 2006, s. 25).

Göktürklerin resmi çalgıları olan “Köbürge” isimli davul ve boru, resmi törenlerde kullanılarak devletin varlık, bağımsızlık ve gücünü simgeleyen en önemli unsurlarından bazıları olmuştur. Göktürkler döneminde yarı yerleşik-yarı göçebe yaşam tarzına geçilmiş, tuğ takımları artık hükümdarlarla birlikte saraylarda ve beylerin yerleşim yerlerinde de yer almaya başlamıştır (Kaya, 2012, s. 96).

Göktürkler’de, bayrak ve davulun, tayin, yetki istiklâl ve bağımsızlık için tam bir yetki belgesi olduğu açık olarak belli oluyordu. Hiç şüphe yok ki Göktürk Hakanı’nın otağının

önünde, büyük bir kağanlık meheri vardı. Çin tarihleri bunlardan yalnızca, kurt başlı bir sancak üzerinde duruyorlardı. Yine Çinlilere göre Göktürkler, atalarının kurttan türemiş olduğunu, hatırlamak veya hatırlatmak için bu sancağı kullanıyorlardı. Ancak Hunlarda sancağın yanında, kağanlık davulu ile diğer sembollerin bulunduğu da muhakkaktır. (Ögel, 1987, s. 34). Tüm bu anlatılan ışığında Göktürklerin tuğ ve tuğ takımı anlayışları ve kullanım biçimlerinin Hunların ki ile neredeyse bire bir örtüştüğü görülmektedir.

Hunlarla başlayan tuğ takımı geleneği, Göktürk devletinde de varlığını sürdürmüştür fakat kayda değer bir ilerleme gösterememiştir. Türk tarihine bakıldığında 200 yıl gibi kısa sayılabilecek bir devlet hayatı neticesinde Göktürk Devletinin yıkılmasından sonra, M.S. 745 yılında Uygur Devleti kurulmuştur (Çağlak ve Filiz, 2018, s. 34). Tarih sahnesi üzerinde bu kısa var oluş, Göktürk devletinin gelişim için süreç gerektiren tuğ takımı geleneğinin neden Hunlarla aynı kaldığını açıklamaktadır. Göktürklerin, Hunlarda var olan hemen hemen her türlü kültürel geleneklerini kendi bünyelerine almış olmaları ve ayrıca da tarih sayfasında kısa soluklu bir devlet olmaları (MS 552-744) tuğ takımı geleneğinin gelişmemesi ve olduğu gibi kalması için oldukça geçerli gerekçeler olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu nedenle tuğ takımlarındaki enstrüman çeşitliliğinin de tıpkı Hunlarda olduğu gibi davul, kös, zil ve borudan ibaret olduğu söylenebilir.

Şekil 7. Boru

Tuğ takımlarının kullanım alanlarının Hunların ki ile belkide tek farklı yanı, Göktürklerin yarı yerleşik düzene geçmesi sonucunda artık hükümdarlarının, devlet adamlarının ve büyük komutanlarının ikâmet ettiği yerlere de tuğ takımlarını yerleşik bir düzene geçirmeleri ve sabitlemeleri gösterilebilir.

Uygurlarda Askeri Müzik

Göktürk Devleti'nin de varisi konumunda olan Uygur Devleti Doğu Türkistan'da kurulmuş ve Asya topraklarının önemli bir bölümünde varlıklarını sürdürmüştür. Aynı zamanda. Hunlar ve Göktürklerde olduğu gibi Uygurlarda da askeri müzik tuğ müziği olarak adlandırılmıştır. Uygur tuğ takımının savaş esnasında kendi ordusunu motive etme, karşı tarafı korkutma gibi işlevlerinin yanı sıra devlet töreni, gelen misafirlerin karşılanması ve önemli olayların duyurulması gibi işlevleri de vardı (Altınölçek, 2015, s. 243-248; Finch, 1997, s. 321).

Çeşitli Uygur yazılarında nöbet değişimleri gibi savaş halleri dışında da tuğ takımı kullanıldığı bilinmektedir. Uygurluların dokuz rakamını uğurlu saymaları sebebiyle, hükümdarlarının en fazla dokuz sancak taşıyabildiği de kaynaklarda yer almaktadır (Kaya, 2012, s. 96).

Tuğlacı'ya göre (1986), Uygurların resmi çalgıları "küvürdetmek" (gümbürdetmek) fiilinden türemiş olan "kövrük" (ya da küvrük) denilen altın işlemeli davul ve boru idi (Akt. Göher Vural, 2018, s. 295). Uygurlar için altın, tıpkı davul gibi kutsal bir olgu idi. Bu nedenle

iki kutsal olgunun yani davul ve altının birleşimi altın davul derin bir sembol durumundaydı ve hükümdarın tuğ takımında kullanılır, çok önemli olaylarda çıkarılıp vurulurdu.

Yüzyıllar boyu Gök Tanrı inancını benimseyen Türkler, Uygurlarla birlikte farklı inanç yapılarıyla tanışmıştır. Budizm, Şamanizm ve Mani dinlerini benimseyen Uygurların toplum yaşamı da bu ölçüde farklılaşmıştır. Bu dinin, “savaşçılık özelliklerini” kaybettiği düşünülmektedir. O döneme kadar savaşarak topraklarını genişleten Türkler, Uygurlarla birlikte savaştan uzaklaşan ve yerleşik yaşama düzenini benimseyen bir yaşam biçimini devam ettirmişler ve bu şekilde Türk kültür hayatında oldukça önemli ilerlemeler kaydetmişlerdir. (Çağlak ve Filiz, 2018, s. 34; Vural, 2012, s. 69).

Uygurların 8. ve 9. yüzyıllarda askeri müzikte zurna kullandıkları Uygurlara ait yazıtlarda bahsedilmektedir (Sertkaya, 1982, s. 16). Askeri müzik çalgılarının büyük bir kısmı, özellikle boru, davul ve zurna gibi çalgıların Uygurlar döneminde günümüzdeki şekli aldıkları değerlendirilmektedir (Vural, 2013, s. 46).

Uygurların yerleşik düzene geçmesi ve Mani dinini seçmesi Türk Kültürünün gelişmesini ve derinleşmesini sağlamıştır. Bu gelişimin kendisine müzikte, dolayısıyla askeri müzikte de yer bulduğu ön görülebilir. Ataları gibi tam göçer ya da yarı göçer olmadıkları için savaş gerekçeleri tam olarak bitmesede gözle görülür bir şekilde azalmıştır. Bu durum, tuğ takımlarının savaşlardan ziyade sosyal ve dini olaylarda ya da devlet işlerinde daha çok kullanılmaya başlanmasına sebep olmuştur. Yani askeri müzik Uygurlarda savaş alanlarından çok diğer alanlarda kendisine daha fazla yer bulmuştur. Elde edilen kültürel gelişme müzik kültürünü dolayısıyla da askeri müzik kültüründe etkilemiş, bu durum tuğ takımlarında çalgı çeşitliliğinin artmasına sebep olmuştur. Uygurlar döneminde davul, kös, zil ve boru gibi tuğ takımı çalgılarına zurna çalgısı da eklenmesi bu kültürel derinleşmenin göstergelerinden biri olarak kabul edilebilir.

Şekil 8. Zurna

Sonuç ve Tartışma

Askeri müzik ilkçağ medeniyetlerinden bu yana varlığını sürdürmüş bir ordu unsurudur. Mevcut kaynaklarda erken dönemde askeri müziğin en organize ve gelişmiş şeklinin Orta Asya coğrafyasında yani Türklerde ortaya çıktığı bilinmektedir. Yaklaşık beş bin yıldan beri dünya tarihinde varlık gösteren Türkler, buldukları yerlerin kültürlerinden etkilenmiş ve bu beş bin yıllık süreç içerisinde farklı isimlerle tarih sahnesinde var olsa da, kültürel birikimlerini nesilden nesile aktarmayı başarmışlardır. Bu derin kültür birikiminin içerisinde müzik kültürü önemli bir yer tutmaktadır. Derinleşen müzik kültürü haliyle askeri müzik geleneğinin de şekillenmesi ve gelişmesine etki etmiştir.

Türklerde askeri müzik geleneğinin askerlik kavramının ilk var olduğu yıllarda başladığı, en eski Türk Kitabesi olan Orhun yazıtlarında görülmektedir. Yine bir çok kaynakta

Türklerde askeri müzik olgusunun sembolü olan bir takım objelerden de bahsedilmektedir. Bu sembollerin en önemlileri, tuğ (bayrak-sancak) ve davul olarak karşımıza çıkmaktadır.

Genel tarifi ile Türklerde ucuna at kılı bağlanmış bir topuzdan ibaret olan fakat islâmiyet öncesi dönemlerde daha çok yine ucuna at kılı bağlanmış altından yapılmış kurt başı şeklinde yapılan tuğ ya da Batı Medeniyetlerinde ki adı ile sancak, tüm devletlerde önemli bir sembol ve kutsal bir kimlik niteliğindedir. Bu nedenle savaşlarda herşeyin ötesinde ilk olarak korunan, uğruna canlar verilen tuğ ya da sancak düşmanın eline geçtiği vakit savaş kaybedilmiş sayılırdı.

Türklerde en az tuğ kadar kutsal sayılan bir unsur olan davul, genellikle tuğ ile beraber bulunurdu. O dönemde devletlerin birbirlerini tanıma imarelerinden birisi de, tanınan devlete, diğer devletlerin hükümdarları tarafından tuğ ve davul gönderilmesiydi. Davul ve tuğ gönderilen boylar artık konumunu güçlendirir, bağımsızlığını bir şekilde ilan eder ve diğer boylar arasında daha üstün ve ayrıcalıklı bir statüde anılmaya başlanırdı.

İslâmiyet öncesi Türklerde ordu kavramı ile beraber başladığı görülen askeri müziğin savaş unsuru olarak kabul edilip bu çerçevede etkili bir şekilde kullanıldığı bilinmektedir. İslâmiyetin kabulüne kadar “tuğ müziği” olarak adlandırılan askeri müziğin ordu içerisinde kullanım amaçları her dönemde ve kurulan her farklı Türk devletinde benzer hedefler doğrultusunda olmuştur. Zaman içerisinde devlet geleneği oturup gelişim gösterdikçe askeri müzik de bu duruma paralel olarak gelişmeye başlamıştır.

Bu hedeflerin en önemlisi; bir taraftan kendi ordusunu motive ederken öte yandan ise, düşman ordusunun özgüvenini kırarak geri çekilmelerini sağlamak, savaşma isteklerini törpüleyerek avantaj elde etmek ve bu şekilde insan kıyımının nispeten önüne geçmektir.

İkincil hedefler içerisinde, herhangi bir kargaşa olmaması açısından ordunun yürüyüş ritmini belirlemek; saldırı emrini, geri çekilme emrini, önceden belirlenen herhangi bir stratejiyi ya da savaşın bittiğini duyurmak gösterilebilir.

Üçüncül hedefler içerisinde ise, orduyu her zaman belli bir motivasyon ve dinamizm içerisinde tutmak, tehlikeli ve şüpheli durumları haber vermek ve nöbetçilerin uyumaması ya da dikkatlerinin dağılmaması için belirli zamanlarda uyarıcı konumunda olmak gösterilebilir.

İlk olarak Hun ordularında varlık gösteren tuğ takımlarının ilk önceleri sadece davuldan ibaret olduğu, daha sonra ise; zil, boru ve kös gibi çalgıların da ilave olduğu bilinmektedir. Göktürklerde de durumun Hunların ki ile neredeyse aynı olduğu, tuğ takımlarında kayda değer bir değişimin olmadığı görülmektedir. Bu durumun, Hunlardan sonra kurulan Göktürklerin yarı yerleşik düzene geçmiş olmaları ve yaklaşık 200 yıl kadar tarih sahnesinde varlıklarını sürdürmesi ile bağlantılı olduğu söylenebilir.

Tuğ müziğinin Uygurlarda daha da geliştiği; mevcut davul, kös, boru ve zilin yanı sıra zurnanın da tuğ takımına ilave olduğu görülmektedir. Bunun sebebinin ise Uygurların yerleşik düzene geçmesi neticesinde kültürel gelişim ve etkileşimlerinin daha hızlı ve işlevsel olması ve bu gelişimin müzik kültürlerine dolayısıyla da tuğ müziğine yansımaları olduğu düşünülebilir.

Uygurların Mani dinini seçmesi ve yerleşik düzene geçmeleri onların savaş gerekçelerinin dolayısıyla da savaşçılık özelliklerinin azalmasına sebep olmuştur. Bu durum, tuğ müziğinin ordularda savaş unsuru olarak kullanılmasından çok, devlet işlerinde ve sosyal alanlarda yaygın bir şekilde kullanılmasının artmasına neden olmuştur. Hunlarda göçülen yerde kurulan hükümdar otağının önüne yerleştirilen tuğ takımı ik olarak Göktürklerde ve sonrasında ise Uygurlarda hükümdarın yaşadığı sarayda sabit bir şekilde kendisine yer bulmuştur.

Tuğ müziği, hem Hunlarda, hem de Göktürkler ve Uygurlarda ordu içerisinde kullanılmasının yanı sıra devlet işlerinde ve sosyal alanlarda da kendisine kullanım alanı bulmuştur. Önemli haberlerin ahaliye duyurulmasında, önemli heyetlerin karşılanmasında, gerek dini, gerek milli, gerekse eğlence amaçlı etkinliklerde de sıklıkla kullanılarak günlük yaşantının vazgeçilmez unsurlarından biri olmayı başarmıştır.

Kaynakça

- Altınölçek, H. (2014). Askerî mûsikî geleneği ve mehterhânenin bir kurum olarak yerleşme süreci. *Yeni Türkiye Türk Mûsikîsi Özel Sayısı, Yeni Türkiye Stratejik Araştırma Merkezi Yayınları, 10*, (57), 1114-1120.
- Altınölçek, H. (2015). Türk kültür dünyasında Uygur askeri müziği. *Marmara Türkiyat Araştırmaları Dergisi, 2*(2), 243-250.
- Anadol, C., Abbasova, F. ve Abbaslı, N. (2007). *Türk kültürü ve medeniyeti*. İstanbul: Bilge Karınca Yayınları.
- Baba, O. (2009). *Türk askeri müzik geleneğinde değişim ve süreklilik*. (Yayınlanmamış Doktora Tezi). Dokuz Eylül Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü, Müzik Bilimleri Anabilim Dalı, İzmir.
- Budak, O.A. (2006). *Türk müziğinin kökeni gelişimi*. Ankara: Phoenix Yayınevi.
- Çağlak, E. ve Filiz, S. (2018). Türk devlet geleneğinde askeri müzik ve askeri müzik eğitimi. *Sahne ve Müzik Eğitim - Araştırma e-Dergisi, 7*, 29-56.
- Çandarlıoğlu, G. (2003). *İslam öncesi Türk tarihi ve kültürü*. İstanbul: Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı Yayınları.
- Elbaş, O. (2017). Mehter ve musika-i hümayun. Ö. Türkmenoğlu, (Ed.), *Anadolunun sırlı sesi müziğiyle Ankara* (136-146). Ankara: SFN Televizyon Tanıtım Tasarım Yayıncılık Ltd. Şti.
- Erendil, M. (1992). *Dünden bugüne mehter*. Ankara: Genelkurmay Başkanlığı Yayınları.
- Finch R. (1997). Musical instruments in Uigur literature and art. *Uluslararası Osmanlı Öncesi Türk Kongresi Bildirileri. 27. Aralık 2020*, <http://turkoloji.cu.edu.tr/ESKI%20TURK%20DILI/11.php>.
- Gazimihal, M.R. (1955). *Türk askeri muzıkları tarihi*. İstanbul: Maarif Basımevi.
- Göher Vural, F. ve Solmaz, S. (2018). Türk tarihinden örneklerle Manas Destanı'nda müzik türleri. *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi, 44*, 289-302.
- Güner, S.S. (2007). Osmanlı musikisi ve mehter. *Karadeniz Araştırmaları, 14*, 101-130.
- Kafesoğlu, İ. (1995). *Türk milli kültürü*. İstanbul: Boğaziçi Yayınları.
- Kaya, E.E. (2012). Türk ordu geleneğinde askeri müzik olgusu. *İDİL Dergisi, 1*(3), 93-105.
- Mahmûd, K. (2005). *Divânü lügâti't-Türk*. İstanbul: Kabalcı Yayınları.
- Ögel, B. (1987). *Türk kültür tarihine giriş*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.

- Pirgon, Y. (2014). Osmanlı dönemi mehteran-ı tabl-ı alem teşkilatına genel bir bakış. *Akademik Bakış Dergisi*, 42, 107-129.
- Sertkaya, O.F. (1982). *Eski Türkçede musiki terimleri ve musiki alet isimleri*. Doçentlik Tezi, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi.
- Taneri, A. (1993). *Türk kavramının gelişmesi*. Ankara: Ocak Yayınları.
- Tanrıkorur, Ç. (2005). *Osmanlı dönemi Türk musikisi*. İstanbul: Dergah Yayınları.
- Türkmen, M.N. (2009). *Osmanlı'da askeri müzik mehter*. İstanbul: AVK Yayın Dağıtım.
- Uçan, A. (2000). *Geçmişten günümüze, günümüzden geleceğe Türk müzik kültürü*. Ankara: Müzik Ansiklopedisi Yayınları.
- Vural, T. (2012). Türk askeri müziğinin savaşlardaki yeri ve önemi, *Turan Stratejik Araştırmalar Merkezi Dergisi*, 4(13), 66-74.
- Vural, T. (2013). *Türklerde askerî müzik geleneği: tuğ, nevbet, mehter*. Konya: Çizgi Kitabevi Yayınları.
- Yıldız, A. (1992). *Türklerde askeri müzik*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans tezi). Sosyal Bilimler Üniversitesi, İstanbul.
- Zekai, K. (1991). *Dini musiki dersleri*. İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı Basımevi.